

K vyjádřování o společenské realitě a pojetí společenské
reality

PAVEL NOVÁK

1. Na počátku práce byl zkusmo položen cíl, formulovat problémy, které by souvisely s vědomím historicity a při jejichž řešení by se dalo využít dosavadních i dalších výsledků mé interpretace Marxovy-Engelsovy Německé ideologie (Novák 1985a, 1985b, v tisku a, v tisku b) i mého zkoumání jazyka lingvistiky (Novák 1983) a jejichž řešení by bylo potenciálně společensky využitelné. V současné době mi vychází: "přestavba" má i své jazykové aspekty (změny v komunikačních kanálech, v (publicistických a rétorických) žánrech, ve způsobech vyjadřování a uvažování) a zmíněné výsledky se uplatnit při jejich studiu dají.

Za počátečním cílem stála tato úvaha: "... zdravý lidský rozum je sice v domáckém prostředí úctyhodný chlapík, ale jakmile se pustí do širokého světa bádání, zakouší prapodivná dobrodružství" /Marx-Engels, Spisy 20, s. 45-47/. Podobně je tomu s "obyčejným" jazykem. Pro užívání jazyka je fylogeneticky i ontogeneticky primární makrosvět. Sdělování o bezprostředním materiálním okolí, pracovních a jiných manipulačních úkonech je celkem bez problémů. Ale už dorozumívání např. v rodině může mít svá úskalí. Jak jsem ukázal v stati Novák 1985a, musili mnohé vyjadřovací obtíže svých předchůdců překonat i Marx a Engels při formulování svého

materialistického pojetí dějin. Mají jejich polemické práce, které formulaci materialistickému pojetí dějin předcházejí, bezprostřední závažnost pro současné společenské změny v našich zemích? (Ale na druhé straně i: mohlo by studium současných společenských procesů pomoci interpretaci zmíněných textů Marxe a Engelse?)

2. Marx a Engels považovali některé rysy vyjadřování (včetně typických textových obrátů) v hegelovské a mladohegelovské filozofii za zvláště zavádějící. Velkou část z nich uvedli a analyzovali jako "logické triky", "eskamotáže" v kap. Zjevení Jana Teologa aneb "Logika nové moudrosti" (Německá ideologie. Sp. 3, 272-304).

2.1. Studium této kapitoly však není dosud dokončeno, zatím lze jen říci, že k takovým vadným rysům vyjadřování patří vážně chápaná personifikace hyperstazování idejí, společenských dějů, společenství a institucí. Velmi instruktivní je tento příklad: "Společnost, "souhrnný život" nechápe náš autor (kritizovaný pravý socialista - P.N.) jako vzájemné působení "jednotlivých životů", z nichž se společnost skládá, nýbrž jako samostatnou existenci, mezi níž a těmito "jednotlivými životy" dochází ještě ke zvláštnímu vzájemnému působení. Jestliže se to opravdu nějak týká skutečných vztahů, pak tu jde o iluzi samostatnosti státu vůči soukromému životu a o víru v tuto zdánlivou samostatnost jako něco absolutního" (Sp. 3, 490-491).

Vzpomeňme např. na diskusi o nedostatku lékařů v Severočeském kraji a o cestách nápravy, která nedávno probíhala v našem tisku. Pokud diskutující uvažovali na úrovni

společnost/potřeby společnosti vs. obecnosti/speciálnosti absolventi medicíny, tedy na úrovni neadekvátní co do míry abstraktnosti/konkrétnosti vzhledem k danému problému /srov i Leninův princip konkrétnosti pravdy/, mohli dospět jen k moralizování a lamentování. K reálnějšímu pohledu se mohlo dospět tehdy, když se začaly uvažovat různé orgány a instituce, jejich opatření a personální politika, vazby těchto postupů, když se tedy přestalo mluvit o společnosti jako zvláštním sebevědomém subjektu, a uvažovalo se vyjevování potřeb a zájmů různých skupin občanů, možnostech jejich uspokojování apod.

2.2. Dalším kritizovaným rysem vyjadřování bylo užívání výrazů, které v sobě slučují význam popisný a hodnotící (buď kladný nebo záporný). Např. v Marxově článku namířeném proti K. Heinzenovi a jeho způsobům polemiky s B. Engelsem (Sp. 4, 3.(299-327) se praví: "Pan Heinzen se nikdy **nestal** republikánem, byl **jím** od svého politického zrození. Jeho vlastností je tedy stálost, neochvějná pevnost, důslednost. Vlastností jeho odpůrců je nestálost, vrtkavost, točení. Revolucionářem pan Heinzen, **nebyl** odjakživa, tím se teprve **stal**. Tentokrát se ovšem **točí** pan Hinzen, zato ale také točení otočilo svůj **nemorální** charakter a jmenuje se teď "polepšení". U komunistů /tj. u B.Engelse - P.N./ naproti tomu **stálost** ztratila svůj **vysoce morální charakter**. V co se změnila? V "nepolepšitelnost". - Stát nebo se **točit**, obojí je morální, obojí nemorální; morální je u šosáka, nemorální u jeho odpůrce. Umění kritizujícího šosáka je právě v tom, kdy říci v pravý čas "bílý" a kdy "černý", pravé slovo v pravý čas (Sp. 4, 303-304).

